

42. Одесский листок. – 1918. – 13 ноября.
43. Трудовая газета (Николаев). – 1918. – 12 декабря.
44. Родной край. – 1918. – 22 декабря.
45. Гуковський О. Французька інтервенція на Україні. – Харків, 1929.
46. Гончар Б.М., Городня Н.Д. Відносини між Францією та УНР (грудень 1918 – квітень 1919 рр.) // Український історичний журнал. – 2000. – № 2.
47. Михненко А. Історія Донецького басейну другої половини XIX – першої половини XX ст. – К.; Донецьк, 2003.
48. Михайлов Б. Мелитополь. Природа. Археология. История. – Запорожье, 2002.
49. Ігнатуша О.М., Ткаченко В.Г., Турченко Г.Ф. Історія рідного краю (Запорізька область): 1914-1939 рр.: Підручник для 10 класу серед. загальноосвіт. школи. – Запоріжжя, 2001.
50. Белаш А.В., Белаш В.Ф. Дороги Нестора Махно. Историческое повествование. – К., 1993.
51. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
52. Деникин А.И. Очерки русской смуты // Вопросы истории. – 1993. – № 10.
53. История городов и сел Украинской ССР. Запорожская область. – К., 1989.
54. Очерк взаимоотношений Вооруженных сил Юга России и Представителей Французского Командования. – Екатеринбург, 1919.

Summary

The author examines the events in the southern region of Ukraine within the period of Directory of the Ukrainian popular republic on the basis of numerous sources. The article emphasizes that the results of the policy of Directory in the south of Ukraine were of limited character. Directory of the Ukrainian popular republic failed to spread its power even on the southern territory of Ukraine, which was controlled by the Ukrainian state headed by P. Skoropadskyi. The main reason of limitation of power of Directory in the southern region of Ukraine was an external factor mainly presented by the Russian White Guards and Bolsheviks.

Я.В. Попенко

ДІЯЛЬНІСТЬ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ДИРЕКТОРІЇ УНР У БЕЛЬГІЇ ТА НІДЕРЛАНДАХ У 1919–1921 РОКАХ

Одна з головних ознак суверенної держави – наявність власної зовнішньополітичної стратегії розвитку країни. Сучасні орієнтири України в міжнародній політиці можна охарактеризувати як багатовекторні, тобто політика партнерства зі всіма країнами. Звичайно, така міжнародна позиція має як сильні, так і слабкі сторони. До перших можна віднести можливість співпраці в політичній, економічній, культурній, соціальній сферах із будь-якою країною світу. З другого боку, ця позиція досить часто стає перепоною в справі інтеграції України до європейської та світової спільноти. Говорячи про сучасний розвиток української дипломатії, не слід забувати про історичний досвід міжнародної діяльності України, зокрема періоду Директорії УНР, кінця 1918–1921 рр. Того часу саме відсутність чіткої зовнішньополітичної позиції, невизначеність міжнародної політики та позиція нейтралітету, проголошена 27 листопада 1918 р. [1.-С.341-342], значною мірою спричинили втрати національної території та державної незалежності.

Актуальність вивчення зовнішньополітичних відносин України з Бельгією та Нідерландами обумовлена досить сильними позиціями останніх у європейській політиці, їхнім впливом у формуванні міжнародних відносин новітньої доби. Досвід взаємин УНР з Голландією тим більш вагомий, що голландський уряд був близьким до визнання української державності “de jure” і сприяв поширенню позитивного іміджу України в світі.

Питання зовнішньополітичної діяльності України 1917–1921 рр. знайшли часткове відбиття в численних монографіях і публікаціях як безпосередніх учасників визвольних змагань, так і вчених української діаспори [2; 3; 4; 5; 6; 7]. Завдяки спогадам учасників української революції, залученню до наукового обігу архівних джерел західного походження вченими української діаспори, сучасні дослідники одержали значний матеріал з даної проблематики і можливість продовжити вивчення теми на широкій джерельній основі.

Питання міжнародної діяльності Директорії УНР знайшли певне висвітлення і в радянській історіографії [8; 9; 10; 11]. Проте внаслідок компартійної заідеологізованості її представників зовнішня політика УНР не знайшла в їхніх працях об'єктивного висвітлення. За визначенням російського філософа Г.П. Федотова: “Історик одержував свої схеми готовими з якихось комітетів: йому залишається сумлінно і компетентно вишивати візерунки” [12.-С.65]. Попри притаманний радянським дослідникам ідеологічний суб'єктивізм при оцінюванні історичних подій, ними накопичений значний фактичний матеріал, який необхідно використовувати, звертаючись до даної теми.

Міжнародне становище УНР та її дипломатична діяльність також знайшли висвітлення у низці праць сучасних дослідників [13; 14; 15; 16; 17; 18]. Проте дипломатичні зв'язки України з Бельгією та Голландією розглядаються побіжно, лише в контексті загальнополітичної зовнішньої діяльності Директорії УНР. Деякі сюжети діяльності української дипломатичної місії в Бельгії та Голландії знайшли відбиття в працях Т. Осташко та В.Соловйової [19; 20]. Окремі роботи та бібліографічні довідки присвячені безпосередньо голові зазначеної місії А.І. Яковлеву [21; 22; 23; 24; 25; 26; 27]. Однак ці праці далеко не висвітлюють цієї теми.

Пропонована стаття є спробою комплексного дослідження становлення і функціонування дипломатичної місії Директорії УНР у Бельгії та Нідерландах.

Наприкінці 1918 р. Міністерством закордонних справ УНР (далі МЗС. – Авт.) було вирішено відрядити дипломатичних представників до Бельгії та Голландії. Однак, зважаючи на брак коштів у державній скарбниці, було вирішено сформувати одну спільну дипломатичну місію, яка мала працювати у двох країнах [28.-Ф.3696.-Оп.1.-Спр.48.-Арк.15]. Протягом січня 1919 р. міністерство формувало склад української місії. Так 15 січня секретарем представництва в Бельгії та Голландії було призначено Я. Кулішера [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.134.-Арк.13]. У другій половині січня 1919 р. остаточний склад місії мав наступний вигляд: А. Яковлів – голова українського представництва, А. Варкентин – перший секретар, Я. Кулішер – другий секретар, М. Панасевич і П. Ковалів – аташе, М. Тихомирів та Вер-Ельст Густав – урядовці. Зазначимо, що всі працівники місії знали не лише голівні європейські мови, а й володіли мовами країн призначення. Бюджет місії дорівнював 106 800 гривень на місяць [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.14].

19 січня 1919 р. місія в повному складі виїхала до Голландії [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.314.-Арк.20]. Водночас голландський уряд 20 січня 1919 р. призначив д-ра Т. Фоккера генеральним консулом у Києві [28.-Ф.3696.-Оп.1.-Спр.48.-Арк.6]. Цей факт свідчив про те, що голландський уряд на початку 1919 р. був зацікавлений у встановленні дипломатичних відносин з УНР, оскільки між країнами відкривалось досить перспективне партнерство в політичній та економічній сферах.

3 лютого 1919 р. українська дипломатична місія прибула до Гааги [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.314.-Арк.20]. За кілька днів голова української місії направив запит до МЗС Голландії, коли міністр міг би прийняти його як дипломатичного представника УНР. Однак одержав відповідь: поки Україна не буде визнана провідними країнами блоку Антанти, МЗС не зможе прийняти українського дипломата. Незабаром А. Яковлів подав особистий лист до голландського міністерства, у якому інформував про мету діяльності української дипломатичної місії в Голландії. Однак відповіді не одержав.

18 травня 1919 р. голова місії зазначав у своєму звіті до МЗС УНР: “Голландський уряд страшенно боїться чимось роздратувати Антанту, бо на часі вирішення спірних питань з Бельгією, на користь якої Антанта хоче щось віддати від Голландії. Крім цього, за весь час війни Голландія була під підозрою Антанти за свої зносини з німцями, яким вона постачала збіжжя” [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.314.-Арк.21]. Також дипломат повідомляв, що в європейській політиці політичні кола Голландії орієнтувались переважно на Велику Британію, а не на Францію [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.278.-Арк.182]. Остання на той час підтримувала територіальні претензії Бельгії на голландські території [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.453.-Арк.5; 29.-С.10].

Однак незважаючи на офіційне невизнання української місії, голландські міністерства неофіційно вважали місію представником України в країні. Пізніше і МЗС Голландії стало рахуватися з місією як офіційним представником УНР. Працівники міністерства зазначали, що Голландія не може визнати Україну як незалежну державу, оскільки країни Антанти не сказали свого вирішального слова, однак вони не бачать потреби перешкоджати місії в її справі, оскільки певні, що незабаром УНР буде визнана “de jure” [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.314.-Арк.22]. Водночас голландські урядові кола уникали вести політичні переговори з представниками УНР, які б суперечили політиці Антанти, тому українські дипломати від початку своєї діяльності були позбавлені можливості вести практичну дипломатичну роботу в справі визнання незалежності України Голландією [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.278.-Арк.184]. Разом із тим голландські політичні кола у своїй більшості негативно ставились до імперіалістичної політики більшовиків, тому “симпатизували” українцям у їхній визвольній боротьбі. Голова ради міністрів і голова другої палати належали до католицької партії й

особисто симпатизували УНР. Зокрема на пропозицію місцевої комуністичної партії про встановлення економічних стосунків з Радянською Росією, Генеральні Штати країни в 1919 р. двічі наклали вето.

У своїй закордонній політиці Голландія жорстко виступала проти будь-яких проявів зовнішньополітичної експансії. Крім цього, політичні кола Голландії були вдячні українському уряду за опіку над голландськими менонітами, які нараховували в Україні 60–80 тис. чоловік [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.453.-Арк.5]. Необхідно сказати, що ще влітку 1917 р. менонітські об'єднання Катеринославщини, Херсонщини та Північної Таврії визнали Українську Центральну Раду й українську боротьбу за державну незалежність. Натомість українська центральна влада гарантувала менонітським громадам свою державну підтримку в економічній і культурній сферах. УНР у своїй внутрішній політиці дотримувалась демократичного принципу на право вільного розвитку будь-якої національної спільноти, що проживала в Україні. Завдяки цьому дипломатичній місії УНР в 1919 р. було досить легко налагодити свою працю і відкрити власне пресове бюро, яке інформувало голландське суспільство про події в Україні [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.278.-Арк.183]. У своїх звітах до МЗС України дипломати неодноразово зазначали, що голландська преса подавала інформації про Україну в декілька раз більше ніж в інших країнах. У свою чергу голландці сподівались на встановлення взаємовигідних економічних відносин з УНР. Цю ж думку поділяв і голова українського представництва, неодноразово відзначаючи у звітах до МЗС УНР, що політичне визнання Голландією України буде можливим лише через постійні економічні зносини між державами. Зокрема у 1919 р. голландські міністерства торгівлі та промисловості поклали значне сподівання на встановлення економічних зв'язків з Україною.

Крім налагодження офіційних стосунків з бельгійськими та голландськими урядовими колами, перед дипломатами було поставлено завдання звільнення українських військовополонених, що перебували на територіях цих країн. На допомогу українським військовополоненим, що потрапили до Бельгії та Голландії з німецької армії, уряд УНР виділив 20 000 крб. Завдяки клопотанню українських дипломатів, із Голландії до України в 1919 р. було відправлено вісімдесят українських військовополонених, яким видали українські паспорти і кошти на дорогу. Ситуація з полоненими в Бельгії була значно складнішою. Більшість українців уже були завербовані польськими та російськими військовими представниками, до армії УНР погодились піти лише декілька десятків чоловік [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.14].

30 липня 1919 р. А.Яковлів виїхав на нараду послів і голів дипломатичних місій УНР у Карлсбад. На нараді також були присутні: В. Темницький – міністр закордонних справ УНР, А. Жук – радник міністра, М. Порш – український представник у Німеччині, М. Славінський – дипломат УНР у Чехословаччині, Д. Левицький – представник у Данії, Я. Олесницький – радник місії в Англії, В. Полетика – радник посольства в Австрії, К. Лоський – дипломат УНР у Швеції та Норвегії, М. Залізняк – заступник голови місії у Фінляндії, О. Бурачинський – уповноважений представник державного секретаря ЗО УНР, Я. Біберович – дипломат ЗО УНР в Угорщині, В. Панейко – голова делегації ЗО УНР на Паризькій мирній конференції, В. Сінгалевич – дипломат ЗО УНР в Австрії [19.-С.90]. Серед основних питань наради були звіти українських дипломатів у різних країнах та аналіз зовнішньополітичної ситуації в світі. Голова дипломатичного представництва УНР у Бельгії та Голландії, аналізуючи прорахунки в закордонній політиці Директорії, пов'язував їх передусім із внутрішнім безладдям у державі. За його словами, головними елементами успіху дипломатичної діяльності мала стати консолідація та коаліція національних сил у державі, здійснення економічних і аграрних реформ [19.-С.90]. Також він зазначив, що лише забезпечення з боку уряду недоторканності приватної власності на землю стане головною опорою держави. Саме ці реформи у внутрішній політиці мали стати основою для налагодження зовнішньополітичних відносин. На підтвердження своїх слів голова дипломатичної місії навів приклад, що бельгійські та голландські урядові кола передусім зацікавленні у встановленні перш за все економічних відносин, лише потім політичних. Результатом доповіді українського дипломата на нараді послів і голів дипломатичних місій УНР стало створення при українському дипломатичному представництві в Бельгії та Голландії спеціального фінансово-економічного відділу. Основні його функції та напрямки роботи були визначені на вищезгаданій нараді. Відділ повинен був надавати взаємну інформацію урядам Голландії, Бельгії та УНР про фінансово-економічний стан зазначених держав; збирати відомості про фінанси, продукцію, експорт та імпорт Бельгії та Голландії, надавати таку ж інформацію про Україну; вживати заходів щодо утворення спільних банків, агентств, торговельних представництв для встановлення постійних фінансово-економічних відносин між країнами [20.-С.202]. 22 серпня 1919 р. А. Яковлів повернувся до Голландії [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.314.-Арк.5].

Значно гірше складалася ситуація у відносинах з бельгійським урядом. Бельгійський посол, що перебував в Гаазі, на запит голови місії про можливість визнання бельгійським урядом незалежності

України відповів категорично: “Україна ще не визнана Антантою, і він особисто сподівається та те, що місія відкладе свій приїзд до Бельгії” [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.314.-Арк.22]. На Бельгію як країну блоку Антанти сильно впливали урядові й економічні кола Франції, які не визнавали незалежності України. У липні 1919 р. голова дипломатичної місії від імені уряду УНР звернувся до МЗС Бельгії з приводу того, що український уряд визнає державні борги колишньої Російської імперії та візьме на себе їх виплату в тій частині, що належить Україні. Слід зазначити, що ця декларація була прийнята дуже прихильно. Відповідний меморандум був надрукований у місцевій пресі [28.-Ф.1429.-Оп.2.-Спр.150.-Арк.13]. Того самого часу голова української місії звернувся до українського уряду із запитом, що саме місія має робити в цьому напрямку: “Ми тут закордоном не маємо ані уповноважень, ані відповідної інструкції” [28.-Ф.1429.-Оп.2.-Спр.150.-Арк.13-14]. Слід зазначити, що жодної інструкції від МЗС УНР для практичного втілення цього меморандуму дипломатичне представництво не одержало.

Лише через рік роботи, у березні 1920 р., голова української дипломатичної місії був прийнятий міністром закордонних справ Бельгії Гюмансом [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.11]. Завдяки цій зустрічі українська місія була визнана неофіційно як представництво УНР у Бельгії. Тому постала необхідність розділити місію на два представництва: у Голландії залишився секретар місії А. Варкентин та урядовець М. Тихомирів, у Бельгії працювали голова місії А. Яковлів, секретар Я. Кулішер та урядовець Г. Вер-Ельст (через скорочення штатів двох службовців було звільнено 15 листопада 1919 р.) [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.314.-Арк.35-36].

Внутрішні проблеми в Бельгії між бельгійцями-фламандцями і бельгійцями-валонцями, на думку урядових кіл країни, були схожі на протистояння між українцями та росіянами. Не останню роль у формуванні “негативного” ставлення до України відігравала “праця” російських і польських представників. Як наслідок – бельгійські урядові кола сприймали ідею суверенності УНР лише як “німецьку інтригу” [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.11]. З бельгійських політичних партій українську справу підтримували соціалісти (де Брукер і Гойсмансон). Найбільш прихильно до української справи ставилась фламандська політична партія Бельгії, яка бачила багато спільного між власною й українською історією [28.-Ф.3696.-Оп.3.-Спр.50.-Арк.88зв.]. Позитивно до національно-визвольних змагань українців ставилась також католицька партія, а вкрай вороже – ліберальна партія Бельгії [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.11].

З офіційних урядових кіл голові дипломатичного представництва УНР вдалось зустрітися та налагодити стосунки з П.Е. Жонсоном – міністром народної оборони (військове міністерство), Е. Вандервельде – міністром юстиції, Л. Бертраном – сенатором і державним радником [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.11-12]. І хоча під час подальшої роботи А. Яковлів підтримував з ними постійний зв’язок, але практичних наслідків у справі визнання незалежності України це не принесло через те, що переважна більшість уряду не підтримувала ідеї незалежності України.

Однак, незважаючи на “прохолодне” ставлення до УНР з боку переважної більшості місцевих політиків, українським дипломатам вдалось установити зносини з МЗС Бельгії та іншими міністерствами. Представництво дістало дозвіл на видачу паспортів українським громадянам, які визнавала бельгійська влада. На прохання представництва бельгійські установи без перешкод дозволяли в’їзд і виїзд з країни українським представникам (зокрема до Бельгії без перешкод в 1920 р. прибула військова місія генерала-хорунжого Осецького), також вдалось встановити відносини з представництвами інших держав, що були акредитовані в Бельгії. Через те, що засоби масової інформації в Бельгії належали урядовим колам, різним політичним партіям і фінансовим осередкам – подання інформації про Україну було складнішим ніж у сусідній Голландії. Під час роботи А. Яковлів налагодив зв’язок із телеграфним агентством Гавас-Рейтер у Брюсселі, яке подавало відомості українського представництва.

Коли стало зрозумілим, що уряд Бельгії не визнає незалежності України, українські дипломати приділили особливу увагу інформації про можливість економічної співпраці між Україною та Бельгією. У 1920 р. в Голландії та Бельгії були видані і розіслані брошури та бюлетені про можливу економічну співпрацю з Україною. В українських дипломатів були реальні підстави сподіватися, що завдяки постійній економічній співпраці уряду Голландії та Бельгії зможуть в подальшому визнати державну незалежність України. Зокрема на той час бельгійські фінансові та підприємницькі кола мали на території України 80% капіталу, що був вкладений у промисловість колишньої Російської імперії [20.-С.202]. У 1920 р. МЗС Бельгії та Голландії неодноразово цікавились можливістю поставок українського хліба до своїх країн. Були складені економічні проекти українсько-бельгійських та українсько-голландських торгівельних груп із питань поставки й обміну товарами між державами. У свою чергу ні український уряд, ні кооперативи своєчасно на ці пропозиції не прореагували. Час і зусилля українських дипломатів були змарновані, а з ними і можливість встановити перші реальні практичні відносини на міжнародній арені.

У своїх звітах голова представництва неодноразово відзначав, що голландський уряд міг би визнати Україну, якби не боявся країн Антанти, як свого часу боявся Німеччини. Однак за умови поліпшення відносин між УНР та Антантою голландський уряд одним із перших може визнати незалежність України. Утім політичну незалежність можна було спробувати здобути й іншим шляхом – через налагодження економічних відносин, оскільки в Голландії була гостра нестача сільськогосподарських продуктів, які могла дати Україна (зерно, цурок). Неодноразово дипломати відзначали у своїх звітах, що голландський уряд дуже зацікавлений у торгівельних зв'язках з Україною, тому був необхідний український торгівельний представник. У 1920 р. кілька великих пароплавних товариств Роттердама зверталися до дипломатичної місії УНР з пропозицією налагодити транспортну лінію “Роттердам–Одеса” для встановлення торгівельних відносин. Українському уряду голландські підприємці поставили за вимогу звільнити Одесу від більшовиків. На той час Голландія займала третє місце в світі за кількістю пароплавів (вона поступалась лише США та Великій Британії. – Авт.) [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.453.-Арк.3]. Крім голландців, економічною співпрацею з УНР цікавились і бельгійські промислові кола. Були розроблені економічні програми можливої торгівлі між країнами. Українському уряду навіть не потрібно було надсилати окремого економічного представника, оскільки українські кооператори та закупочні комісії перебували у Відні та Берліні. Однак прохання дипломатів, як і в 1919 р., залишились без відповіді. Крім цього, дипломатичною місією УНР також зацікавились бельгійські фінансові кола, але без дозволу МЗС Бельгії зав'язати офіційні стосунки з ними було неможливо [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.278.-Арк.181]. Слід зауважити, що в економічних відносинах з Україною були зацікавлені не лише бельгійські та голландські уряди. Наприклад урядові та фінансові кола Італії також пропонували розпочати співпрацю [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.570.-Арк.40].

Оскільки зазначені уряди відмовились визнавати державність України, українські дипломати активно почали надавати інформацію про українські визвольні змагання через офіційну пресу. При цьому зазначаючи у своїх звітах, що раніше в пресі повідомлення про Україну були лише від польських і російських представників, які несли негативні відомості про українську справу [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.278.-Арк.23-25]. Український уряд виділив на пресову діяльність 75 000 карб., того часу як для постійної праці (за звітом А. Яковлева. – Авт.) необхідно було ще мінімум 200 000 карб [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.278.-Арк.26]. Крім ведення дипломатичних переговорів та інформування преси про Україну, українські представники читали лекції в освітніх закладах. Наприклад 23 березня 1920 р. секретар місії Я. Кулішер прочитав лекцію про Україну в народному університеті Сан-Жіль (Бельгія) [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.46.-Арк.20].

3 березня 1920 р. уряди Бельгії та Голландії остаточно повідомили представників української дипломатичної місії, що справа офіційного визнання ними незалежності УНР неможлива [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.8]. Цьому акту значною мірою перешкоджало те, що Голландія під час війни виробила свою власну політику нейтральної держави, якій необхідно було мати добрі відносини як з урядами країн Антанти, так і з урядами Центральноєвропейських країн. Тому вона відмовлялась вести свою закордонну політику, яка б суперечила політиці “великих держав”. У своїй політиці Голландія не лише не визнавала уряди новостворених держав першою, а навпаки – визнавала останньою. Зокрема голландський уряд лише в жовтні 1919 р. визнав незалежність Чехословаччини, Фінляндії та Польщі [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.8]. Тому голландський уряд дав зрозуміти голові українського представництва, що офіційно не визнає України, поки цього не зроблять Франція, Англія та Італія. Однак при цьому голландський уряд і надалі не перешкоджав діяльності українській дипломатичній місії.

Завдяки праці українських дипломатів стало можливим, що весь персонал місії був звільнений від реєстрації в поліції, який був обов'язковим у Голландії для всіх іноземців; персонал місії без перешкод одержував візи для в'їзду до Голландії та виїзду з країни; з 1920 р. дипломатичній місії почали видавати дипломатичні візи як “українській делегації”; за проханням представництва без перешкод видавались дипломатичні візи українським послам, головам місій, міністрам для в'їзду в Голландію; було дозволено видавати паспорти українським громадянам, останні візувались голландськими установами і визнавались дійсними для перебування на території Голландії. Це було дійсно реальним успіхом дипломатичного представництва. Зокрема українським дипломатичним місіям в Англії та Франції було заборонено видавати паспорти [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.24]. До речі паспорти, що видавало українське представництво в Голландії, візувались англійськими, американськими, бельгійськими, швейцарськими та французькими консулами. МЗС Голландії та інші урядові установи офіційно звертались до української дипломатичної місії.

Ставлення до української дипломатичної місії та до України змінилось після підписання українсько-польського договору (21 квітня 1920 р.), за яким Польща визнавала незалежність УНР. У

Бельгії та Голландії українське питання підтримала переважна більшість політичних партій та груп, крім комуністичних партій. Це, зокрема, проявилось на амстердамській конференції.

25 квітня 1920 р. в Амстердамі відбулась інтернаціональна соціалістична конференція. На ній серед інших проблем було піднято питання про можливість визнання незалежності України. За офіційне визнання УНР проголосували представники голландської, бельгійської, ірландської, шведської соціалістичних партій, проти – французькі (Лангет), англійські (Мак-Дональд), німецькі (Гаазе), польські та російські (Сухомлін) представники [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.314.-Арк.28-29]. Оскільки соціалістичні кола провідних європейських держав Англії та Франції, а саме вони відіграли вирішальну роль у голосуванні, не підтримали можливість політичного визнання УНР – рішення не було прийнято.

31 вересня 1920 р. у зв'язку із скороченням штатів в українській дипломатичній місії в Бельгії та Голландії залишилися три штатних працівники: голова місії та два секретарі. У цьому ж місяці А. Яковлів неодноразово звертався до МЗС України з проханням виділити кошти на утримання місії та виплату заробітної плати службовцям. Однак, незважаючи на всі зусилля голови дипломатичної місії, кошторис місії було зменшено з 7 937 гульденів до 4 200 гульденів, тобто фінансування було скорочено на 46%, що значною мірою негативно вплинуло на діяльність представництва [28.-Ф.4211.-Оп.1.-Спр.45.-Арк.308]. Слід зауважити, що зменшення фінансування з боку держаного центру УНР дипломатичної місії було наслідком поступової втрати власної національної території та джерел надходжень.

У вересні 1920 р., згідно з наказом МЗС України, А. Яковлів очолив українську делегацію на міжнародну фінансову конференцію в Брюсселі. До складу української делегації, крім голови дипломатичного представництва УНР в Бельгії та Голландії, входили О. Даскалюк та В. Тимошенко. Офіційно українська делегація не була запрошена до роботи конференції. Зокрема 9 вересня Комітет конференції повідомив українську делегацію, що “не є уповноважений включити українську делегацію до участі в конференції” [28.-Ф.4211.-Оп.1.-Спр.3.-Арк.188]. Однак українські дипломати брали неофіційну участь у роботі конференції. 20 вересня голова української дипломатичної місії подав на розгляд конференції меморандум, у якому порушив питання про визнання України європейською спільнотою, однак останній не був навіть розглянутий [28.-Ф.4211.-Оп.1.-Спр.45.-Арк.301-302]. Крім цього заходу, українська дипломатична місія в Бельгії видала книгу про економічний потенціал України кількістю тисяча примірників. П'ятсот примірників було розповсюджено між членами конференції [28.-Ф.4211.-Оп.1.-Спр.3.-Арк.189]. Однак єдине, чого вдалося добитися делегації, – це присутність на засіданнях і одержання всіх рішень конференції. Таким чином практичних наслідків у справі визнання української державності брюссельська конференція не мала.

30 жовтня 1920 р. А. Яковлів зазначив МЗС України, що пресовий відділ місії надає інформацію в бельгійські та голландські засоби масової інформації про Україну із значним запізненням, оскільки всі відомості йдуть через представництва УНР в Австрії та Німеччині. З огляду на це було б доречним встановити прямий зв'язок між урядом УНР і місією в Бельгії та Голландії. Для періодичної праці пресового бюро місії необхідно було, не враховуючи друк книжок та оплату працівникам, 3 000 франків на місяць [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.411.-Арк.2-3]. Голландська преса, яка була найбільш нейтральною в справі висвітлення інформації, без перешкод приймала від українських дипломатів статті, меморандуми, повідомлення про Україну. Усі матеріали не лише друкувались у пресі, а й коментувались голландськими журналістами. У 1920 р., завдяки праці дипломатів, інформація про Україну друкувалась не лише в газетах, а й у наукових, економічних і навіть шкільних журналах. Зокрема у шкільному атласі на 1919–1920 рр. були вміщені спеціальні карти України [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.10].

У 1920 р. на канцелярські витрати, пресу, помешкання дипломатичній місії було виділено 5 650 гульденів. Надалі український уряд зводив до мінімуму фінансування представництва в Бельгії та Голландії. У звіті 1920 р. до МЗС голова місії А. Яковлів зазначив: “Якщо міністерство все ж вирішило скасувати місію, прошу виплатити гроші для можливості переїзду ближче до України” [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.18]. 31 липня 1920 р. уряд остаточно припинив фінансувати місію, але й не закривав українського представництва. 22 грудня 1920 р. А. Яковлів виїхав до Відня, де мав зустріч із послом М. Васильком з приводу фінансування місії [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.22-24]. Результатом зустрічі була пропозиція М. Василька залишити в дипломатичній місії одного урядовця для підтримки зв'язків з місцевою пресою, оскільки уряд не здатен у повному обсязі фінансувати дипломатичне представництво в Бельгії та Голландії [28.-Ф.1429.-Оп.2.-Спр.94.-Арк.7-7зв.].

1 січня 1921 р. було реформоване МЗС Бельгії. Міністерство було поділене на 12 секцій за географічним принципом: Україна входила до секції, що займалася справами Східної Європи [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.401.-Арк.9зв.]. Завдяки зв'язкам А. Яковлева з міністром П.Е. Жонсоном

(військове міністерство) з'явилась реальна можливість найняти кадрових офіцерів і закупити військову амуніцію для армії УНР. Однак за відсутності чітких директив державного центру УНР щодо цих заходів ситуацію не вдалось використати на користь українській справі.

Із січня 1921 р. дипломатична місія працювала завдяки паспортному збору – 2 500 гульденів виділив на утримання місії міністр Василько – і приватним коштам А. Яковлева. Забігаючи наперед, зазначимо, що у своїх запитах до МЗС та українського уряду 4 липня, 28 липня, 9 червня, 3 вересня 1921 р. голова місії просив відновити фінансування або дати наказ про закриття представництва, однак ці прохання не були задоволенні [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.43-52].

12 січня 1921 р. А. Яковлів повідомляв МЗС України, що інформування преси та суспільства у Голландії та Бельгії про Україну дипломатична місія вела регулярно два роки. Він констатував, що після того як було доведено суспільству аргументами історичне, політичне та з огляду на права національностей право України й українського народу на самостійність та національно-державне життя, ні в Голландії, ні в Бельгії не було жодного часопису чи іншого органу преси, який би порушив питання про те, що український народ – це окрема нація чи це росіяни, чи Україна має право на самостійне державне життя чи ні. “Все прийнято і стало аксіомою, яку більше не потрібно доказувати”, – писав у своєму звіті голова дипломатичного представництва [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.526.-Арк.1-1зв.]. Крім цього, він ще раз наголошував на необхідності встановлення реальних економічних зв'язків між державами, які могли значною мірою сприяти встановленню постійних політичних зносин. Щодо економічної співпраці місія розіслала протягом 1920–1921 рр. у формі бюлетенів 200–400 примірників до всіх економічних часописів Бельгії, Голландії, Швейцарії. Таким чином було зроблено не тільки добре відомим про всі природні багатства і всі економічні можливості України, але й доведено, що тільки при встановленні сталого порядку на Україні через національний уряд українські кооперативи та селяни зможуть дати Європі свій товар. Ці аргументи український посол неодноразово висловлював в офіційних нотах до голландського та бельгійського урядів. “Продовжувати далі вести таким чином пропаганду, тобто говорити і писати те саме, буде малокорисним. Можливо, що широкий загаль суспільства, особливо в Бельгії, ще деякий час буде читати наші статті, але фахівці, економічні і політичні кола перестануть цим цікавитись”, – писав голова українського представництва [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.526.-Арк.1зв.]. А. Яковлів зазначав, що від української дипломатичної місії голландські та бельгійські засоби масової інформації з цікавістю приймають статті, повідомлення про перебіг військових подій на Україні, але дуже рідко беруть і друкують матеріали інформаційного характеру про необхідність існування незалежної України, про українські природні багатства й економічний потенціал. У своїх звітах український дипломат зазначав, що в цьому явищі не потрібно було вбачати зміну симпатій до української справи. Цей факт говорив лише про одне – український уряд має запропонувати Європі щось більш реальне та практичне ніж докази, якими б переконливими вони не були. Настав час, коли від слів необхідно було переходити до реальних справ. Підтвердженням цього стала зустріч українських дипломатів із бельгійським прем'єр-міністром Л. Делакруа. Під час зустрічі Л. Делакруа назвав українців “народом плачучим”, який вмів лише нарікати і не може зробити щось реальне для того щоб з ним почали рахуватись як з реальною військово-політичною силою. Також він додав: “До тепер Україну знають тільки з її багатств, але з тих багатств ніхто нічого не бачить” [28.-Ф.3696.-Оп.3.-Спр.50.-Арк.88зв.].

А. Яковлів зауважив, що саме невміння репрезентувати реальні умови та пропозиції до європейських політичних і фінансово-економічних кіл стало перешкодою для справи політичного визнання України: “Ні конференція в Парижі, ні конференція в Спа, ні Ліга Націй в Женеві не дали Україні того реального, чого вона прохала – визнання незалежності, – і не дали не через якусь ненависть до народу, уряду, а тільки тому, що ми взамін не давали їм нічого реального” (підкреслення в справі. – Авт.) [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.526.-Арк.1-2]. Український уряд, на думку дипломата, не взяв до уваги досвід сусідніх держав ведення закордонної політики, що також негативно впливало на міжнародну діяльність УНР: “Ми були занадто вже ідеалістами, думаючи, що коли ми доведемо аргументами наше право, то нам його визнають”. Голова дипломатичної місії наводив приклад Чехословаччини, яка ухвалила закон “Про виплату державам Антанти 750 млн франків золотом за незалежність Чехії” [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.526.-Арк.2-2зв.].

Аналізуючи діяльність уряду, дипломат указував на цілий ряд недоліків ведення міжнародної політики. Зокрема він звертав увагу українського уряду й Міністерства закордонних справ на те, що уряди країн Антанти під час війни і після неї перебували під значним “пресом” економічних факторів, які примушували їх підтримувати тих, хто давав можливість поправити фінанси й економічну ситуацію як власних країн, так і Європи взагалі. Тому всі аргументи, промови, заяви, ноти українців до країн-переможниць були лише гаянням часу. Замість цього треба було виступити перед Європою з реальними пропозиціями, а не з одними словами, необхідно було перейти від мови

теоретиків-ідеалістів на мову “підприємців”, яку добре розуміли в Європі [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.526.-Арк.2зв.].

У січні 1921 р. голова дипломатичного представництва пропонував уряду УНР виробити чітку стратегію ведення міжнародної діяльності з реальними пропозиціями та умовами для європейських політиків за наступними питаннями: які концесії український уряд може передати закордонному капіталу; які і на яку суму матеріали необхідні Україні для відбудови економіки; які гарантії може дати українська сторона закордонному капіталу; до яких галузей промисловості і скільки потрібно вкласти закордонного капіталу; які позики уряд реально міг взяти за кордоном; яку кількість збіжжя, сировини можна продати чи обміняти; яку кількість боргу і чим саме Україна може погасити власникам, чії підприємства постраждали під час війни і перебували на території України. За всіма пунктами мав бути зроблений чіткий розрахунок і ухвалений Радою Міністрів [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.526.-Арк.2зв.]. Також він пропонував організувати делегацію з вищих урядових фахівців і об’їхати головні центри політичного й економічного життя Європи (Лондон, Париж, Берлін). Дипломат у своїй пропозиції зазначав, що вести переговори потрібно не стільки з офіційними особами – міністрами або їхніми представниками, скільки з людьми капіталу, промисловцями, банкірами, які робили реальну політику в Європі. Саме їм необхідно було пропонувати реальні “нагороди” за визнання незалежності України. У такий спосіб діяли міністри чи інші представники Польщі, Румунії, Латвії. “Я особисто завше не вірив у різні політичні концепції, у переміни орієнтації на ту чи іншу державу чи на спілку держав”, – писав дипломат. На його думку, українську справу необхідно було репрезентувати лише через встановлення економічних відносин з європейськими країнами, які могли в подальшому сприяти визнанню незалежності України. На той час це було, на жаль, дійсно так.

Досвід дипломатичної діяльності на європейській арені показав, що політичні позиції українців були занадто слабкі для формування власної політичної стратегії, а сподівання на сприятливе вирішення комбінацій інших держав без прямого впливу на них були занадто небезпечними для України. Оскільки це “може нас мимоволі зробити об’єктом продажі чи експлуатації як звичайну, але грандіозну концесію”, – зазначав А.Яковлів 12 січня 1921 р. у звіті до МЗС УНР. На його думку, доцільнішим було б, щоб українська центральна влада власною волею, за багатства України, “купила” своєму народові волю, самостійність, власне державне життя [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.526.-Арк.3].

19 січня 1921 р. А.Яковлів звертав увагу Міністерства закордонних справ України на можливість розпочати переговори із членами російських Установчих зборів в Парижі. Він мотивував це тим, що в часопису “Последние новости” члени Установчих зборів в п’ятому пункті проголошували, що вони підтримують принцип перебудови Росії на федеративних основах і не мають намірів “озброєною рукою” нав’язувати будь-кому ту чи іншу форму політичного зв’язку. Російська демократія визнавала єдиним правильним шляхом діяльності спільну домовленість на основі свободи, рівноправ’я сторін, що домовляються [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.526.-Арк.12зв.]. Ці принципи завжди були формулою, якої дотримувався український уряд у своїх деклараціях про майбутні відносини з Росією. і цю заяву необхідно було використати для встановлення взаємин з росіянами.

14 березня 1921 р. МЗС України на пропозиції А.Яковлева відповіло, що Радою Міністрів ухвалена докладна записка І. Фещенка-Чопівського про план відбудови України під назвою “Україна і Європа” і невдовзі буде вислана до дипломатичного представництва УНР в Бельгії та Голландії [30.-С.258]. 30 березня 1921 р. А.Яковлів повідомив міністерство, що одержав і ознайомився з планом відбудови України, однак при цьому зазначив, що “не слід чекати, поки ним хтось зацікавиться”. Дипломат ще раз наголосив на необхідності термінового виїзду спеціальної міністерської делегації за кордон до держав Антанти, яка б була уповноваженою підписати конкретні договори з представниками індустріальних, фінансово-торгівельних та офіційних кіл Європи (підкреслення наше. – Авт.) [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.453.-Арк.15]. Тільки цим шляхом уряди як провідних європейських країн, так Бельгії та Голландії, могли визнати незалежність України.

1 червня 1921 р. голова української місії через відсутність фінансування урядом УНР представництва звільнив з посади секретаря Я.Кулішера і направив останнього в розпорядження МЗС України. 16 вересня 1921 р. у докладі до А.Ніковського – міністра закордонних справ, А.Яковлів зазначив, що за відсутності фінансування з боку міністерства й уряду він через нестачу коштів “поставлений перед фактом закрити місії в Бельгії та Голландії”. 10 жовтня 1921 р. міністр у листі до голови українського представництва в Бельгії та Голландії констатував: “Єдиним виходом лишається закрити місію, бо знайти фінансового джерела при сучасному тяжкому матеріальному стані не уявляється можливим”. 10 грудня 1921 р. М.Василько на лист А.Яковлева про необхідність

надання місії коштів відповів: “Ви, дорогий пане товаришу, робитимете те, що я роблю, вистоявши до останньої можливості” [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк. 59зв., 222].

1 квітня 1922 р. А. Яковлів закрити дипломатичну місію в Голландії. 1 серпня 1922 р. через відсутність коштів український дипломат припинив діяльність українського представництва в Бельгії [28.-Ф.3696.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.199, 213].

Таким чином, створення української дипломатичної місії в Бельгії та Голландії відіграло важливу роль у справі складного процесу міжнародного визнання УНР. Не зважаючи на те, що остання не була визнана “de jure”, прихильне ставлення до суверенної України було очевидним. Створення дипломатичного представництва дало можливість розгорнути активну діяльність у напрямку офіційного визнання України. Можна стверджувати, що лише “швидкий фінал” українських національно-визвольних змагань завадив цим країнам визнати Україну “de jure”. Порівнюючи міжнародне становище України у 1918–1921 рр. з сучасним, можна стверджувати, що нова ідея європейського правопорядку є сприятливою для українських інтересів, налагодження дипломатичних стосунків з країнами Європи та світу доводить: сьогодні Україна в цій системі займає чільне місце, що є гарантом становлення її як незалежної, вільної держави.

Джерела та література

1. Нариси з історії дипломатії України. – К., 2001.
2. Марголін А. Украина и политика Антанты. Записки еврея и гражданина. – Берлин, 1922.
3. Шульгін О. Без території: ідеологія та чин уряду УНР на чужині. – Париж, 1934.
4. Онацький Є. По похилій площі: записки журналіста і дипломата. – Мюнхен, 1964, 1969. – Ч. I-II.
5. Стахів М. Україна в добу Директорії УНР. – Скрантон, 1965. – Т. 7.
6. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923. – К., 2002. – Т. I-II.
7. Мазепа І. Україна в огні та бурі революції 1917–1921. – К., 2003.
8. Удовиченко П. З історії зовнішньої політики УРСР (1919–1922). – К., 1957.
9. Симоненко р. Імперіалістична політика Антанти і США щодо України (Паризька мирна конференція і антирадянська інтервенція на Україні). – К., 1962.
10. Рибалка І. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – Харків, 1962.
11. Карпенко А. Иностранная военная интервенция на Украине (1918–1920). – Харьков, 1966.
12. Шевченко І., Балюк О. Антанта проти українського “сепаратизму”. Дипломатія доби Директорії УНР та її уроки // Політика і час. – 1998. – № 7.
13. Держалюк М. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр. – К., 1998.
14. Матвієнко В. Українська дипломатія. – К., 2002.
15. Городня Н. Політика країн Антанти та США щодо державності в Україні в 1917–1919: Дис... канд. істор. наук. – К., 1995.
16. Варгатюк С. Зовнішня політика Директорії УНР: Дис... канд. істор. наук. – К., 1996.
17. Соловійова В. Дипломатичні представництва УНР у країнах Центральної Європи за доби Директорії 1918–1920 рр.: Дис... канд. істор. наук. – К., 1999.
18. Кучик О. Україна в зовнішній політиці Антанти 1917–1920 рр.: Дис... канд. істор. наук. – Львів, 2001.
19. Осташко Т., Соловійова В. Матеріали нарад голів дипломатичних місій УНР за кордоном як джерело дослідження доби Директорії // Архіви України. – 2003. – № 4-6.
20. Соловійова В. Основні напрямки діяльності дипломатичних представництв Директорії Української Народної Республіки // Десять років незалежності України: Минуле і сучасне державотворення. – К., 2003.
21. Українська загальна енциклопедія / За ред. І. Раковського. – Львів; Станіслав; Коломия, б.р. – Т. II.
22. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / За ред. В. Кубійовича. – Париж; Нью-Йорк, 1984.
23. Ukraine A Concise Encyclopedia. – Toronto, 1971. – V. II.
24. Опіншевич Л. Професор А. Яковлів: Ювілейна згадка // Сьогодні і минуле. – 1948. – Кн. 1.
25. Zhukovsky A. Andriy Yakovliv // Encyclopedia of Ukraine – Toronto – Buffalo – London, 1993 – V. 5.
26. Кривенко С. Андрій Яковлів // Яковлівські читання: Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті українського історика, правознавця, громадського і політичного діяча Андрія Яковлева (1872–1955). – Черкаси, 2000.
27. Горак В. Андрій Яковлів // Історіографічні дослідження в Україні. Визначні постаті української історіографії XIX–XX ст. – К., 2003. – Вип. 12.
28. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
29. *Західний кордон Німеччини було змінено на користь Бельгії, яка анексувала дві німецькі округи: Ейпен і Мальмеди. Бельгійський уряд також висунув й інші претензії на Парижській мирній конференції. Бельгійський представник Гюманс поставив вимогу відновлення кордонів 1830 р.,*

тобто анексії голландських територій лівобережжя р. Шельди та голландського Лімбургу. Голландія змогла анексувати прусський Гельдерланд або Східну Фрісландію та графство Бентгайм. Бельгія також вимагала віддати їй Люксембург. Вимоги ці не були виконані через опір Голландії (14 лютого 1919 р.) та Англії. Бельгія не добилася також, щоб на Голландію були накладені міжнародні обмеження щодо лівобережжя Шельди та Лімбургу. [Жан-Батіст Дюррозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – К., 1999].

30. Іван Феценко-Чопієвський народився у 1884 р. Український політичний і громадський діяч, учений у галузі металургії. У 1917 р. належав до УПСФ, член Української Центральної Ради. У 1918 р. – міністр торгівлі і промислу, цього ж року обіймав посаду заступника Голови уряду, був міністром народного господарства УНР. У лютому–серпні 1921 р. – Голова Ради Республіки. З 1921 р. – професор Гірничої академії в Кракові. У 1945 р. – заарештований НКВС. Помер 1952 р. у таборі смертників Абезь. [Визвольні змагання очима контррозвідника: Документальна спадщина Миколи Чеботаріва. – К., 2003].

Summary

The primary aim of the article is to analyse the diplomatic relations between UNR (Ukrainska Narodna Respublika) and Belgium and the Netherlands in the period of 1919-1921. The author makes an attempt to study the process of negotiations between the governments of these two countries and find out the reasons that led to official non-recognition of Ukraine by those two countries.

Т.С. Геращенко

СПРОБА ПРАВОГО ПЕРЕВОРОТУ В УНР НАВЕСНІ 1919 РОКУ

Незважаючи на велику кількість робіт з історії української революції 1917–1920 років, сюжети, пов'язані з діяльністю національних поміркованих партій та організацій, що брали активну участь у зазначених подіях, вітчизняною та зарубіжною українікою представлені недостатньо. На початку минулого століття вони репрезентували правий спектр політичних сил в Україні. Усупереч модним тоді соціалістичним гаслам, праві пропонували цілком відмінну, альтернативну модель суспільного розвитку країни, в основі якої лежали реформи. Внаслідок ряду обставин цей курс не був реалізований, проте пропонувані ними заходи виведення держави з кризи та подолання внутрішньопартійних суперечностей залишаються актуальними й сьогодні. У сучасних умовах пошуку суспільного компромісу та злагоди набутий досвід державного будівництва заслуговує на увагу дослідників не лише в суто науковому, а в першу чергу практичному розумінні.

Традиційна уєнерівська історіографія, представлена роботами Б. Мартоса [1], І. Мазепи [2], П. Христюка [3], О. Вишнівського [4], М. Ковалевського [5], О. Брика [6] М. Стахова [7] та інших, намагалася пояснити причини поразки визвольних змагань несприятливими зовнішніми обставинами та небажанням опозиції до співпраці. У руслі цієї традиції оцінювалася невдала спроба правих сил усунути від влади ліво-соціалістичний уряд Б. Мартоса, зроблена у Рівному 29 квітня 1919 року. Вказані автори називали її політичною авантюрою, державною зрадою, типовим проявом отаманії.

Проте серед сучасників виступу траплялися цілком протилежні оцінки. Поручик Генерального Штабу Армії УНР П. Єрошевич [8; 9], член “Братства самостійників” Р. Бжеський¹ [10], В. Тимошевський² [11], О. Андрієвський [12] та інші учасники подій, які стояли в опозиції лівим, вбачали в акції правих чи не єдиний конструктивний шлях до порятунку держави. Розходилися сучасники й щодо визначення природи “отаманщини”. У виникненні цього явища Д. Донцов звинувачував Директорію та ліві партії. За його словами отаманщина з'явилася “як наслідок отієї непевності й лівизни в бік Москви, яку посіяв В. Винниченко” [13.-М/Ф.69012.-Арк.332]. Різної в поглядах та оцінках виступу пояснювався переважно тим, що безпосередні свідки, які зробили першу спробу переосмислити та проаналізувати набутий досвід, належали до різних політичних напрямків. Через ідейні розбіжності вони не змогли подолати певні стереотипи й упередженість.

За радянських часів політична заангажованість і заідеологізованість також унеможливлювала об'єктивне вивчення партійно-політичної історії. У виборі тематики пріоритети надавалися дослідженню діяльності комуністичних партій. Стосовно національних “непролетарських” партій,

¹ Псевдонім Р. Млиновецького

² Псевдонім О. Макаренка